

Hatîb eş-Şirbînî'nin *es-Sirâcü'l-münîr* Adlı Tefsirinde İsrâiliyat**Mükrim Dilekçi Zengin**

Dr., Bursa, Türkiye

mukrimedilekci@gmail.com | <http://orcid.org/0000-0001-6112-3432>**Öz**

İslâm, temel kaynak olarak Kur'ân ve hadise dayanmaktadır. Bununla beraber gerek Kur'ân'da Ehl-i kitabın zikredilmesi gerek Ehl-i kitaptan olanların İslâm dinine girmesi ile İsrâiliyat da bir kültür olarak İslâm dini içerisinde yerini almaya başlamıştır. Çok erken dönemlerde dinin içerisinde kendini gösteren İsrâilî haberler, tefsir ilminde bazen bilgi kaynaklı bazen de tenkit maksatlı nakledilmiştir. Yani İsrâiliyat, tefsirlerin rivâyet yönünün tartışmalı bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlam çerçevesi, oluşum süreci, kabul ve reddedilmesinin gerekçeleri pek çok araştırmacının çalışma konusu olmuştur. Bu noktalar ayrı bir araştırma alanı olduğu için makalemiz, İsrâiliyat üzerindeki problemleri tartışmayı değil, Şirbînî'nin Kur'ân'ı anlama yönteminde İsrâiliyatın konumunu belirlemeyi hedeflemektedir. Şirbînî'nin *es-Sirâcü'l-münîr* adındaki tefsir eserini döneminin etkilerinden uzak tuttuğu görülmektedir. Ayrıca müfessirimiz, tefsir, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı ve kelâm gibi pek çok alanda eser kaleme aldığı hâlde bu ilimlerle ilgili izahlarını tefsirinde sınırlı tutmakta ve bu alanlardaki görüşlerini müstakil eserlerine bırakmaktadır. Mesela, fıkıh konularındaki görüşlerinin Şâfiî fetva usulünde önem kazandığı kabul edilmekte iken tefsirinde fıkıh konularına da fazla yer vermemektedir. Ayrıntılardan mümkün olduğu kadar arınmış bir tefsir yazmayı hedefleyen Şirbînî'nin, Kur'ân'ın gerekli görmediği ayrıntıları pek çok İsrâilî haberlerle eserine taşıması ve nübüvvet makamına aykırı olmadığı sürece tenkit çizgisine tâbi tutmaması dikkat çekicidir. Bu da Şirbînî'nin *es-Sirâcü'l-münîr*'inde İsrâiliyat kaynağını ön plana çıkarmamızı ve İsrâilî bilgilerin yerini tespit etmemizi gerektirmektedir.

Anahtar KelimelerTefsir, Kur'ân, İsrâiliyat, eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*.**Atıf Bilgisi**Dilekçi Zengin, Mükrim. "Hatîb eş-Şirbînî'nin *es-Sirâcü'l-münîr* Adlı Tefsirinde İsrâiliyat". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/2 (Aralık 2023), 353-380. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1175638>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Geliş Tarihi Date of Submission	15 Eylül 2022 15 September 2022
Kabul Tarihi Date of Acceptance	15 Ocak 2023 15 January 2023
Yayın Tarihi Date of Publication	22 Aralık 2023 22 December 2023
Yayın Sezonu Pub Date Season	Aralık December
DOI	https://doi.org/10.51447/uluifd.1175638
Değerlendirme Peer-Review	Ön inceleme: Bir İç Hakem (Editörler Kurulu Üyesi - Yayın Kurulu Üyesi) İçerik inceleme: İki Dış Hakem - Çift Taraflı Körleme Single anonymized Atternal (Editor board member) Double anonymized - Two External
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışma Prof. Dr. Celil Kiraz danışmanlığında 24/03/2023 tarihinde tamamladığımız <i>Hatib eş-Şirbini'nin es-Sirâcü'l-münîr Adlı Tefsirinde Kur'ân'ı Yorumlama Yöntemi</i> başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. This article is extracted from my doctorate dissertation entitled <i>Al-Khatib Al-Shirbini's Method of Interpreting the Qur'ân in His Tafsir Al-Sirâj Al-Munir</i> , supervised by Professor Celil Kiraz (Ph.D. Dissertation, Bursa Uludağ University, Bursa/Türkiye, 2023). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Benzerlik Taraması Plagiarism Checks	Yapıldı - iThenticate Yes - iThenticate
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman Grant Support	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans Copyright & License	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0
Etik Bildirim Complaints	ilahiyatdergisi@uludag.edu.tr - https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd

İsrâ'îliyyât in al-Khatîb al-Shirbînî's Tafsîr *al-Sirâj al-munîr***Mükrim Dilekçi Zengin**

Dr., Bursa, Türkiye

mukrimedilekci@gmail.com | <http://orcid.org/0000-0001-6112-3432>**Abstract** [You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Islam is based on the Qur'ân and hadith as the main source. However, with Ahl al-kitâb (People of the Book) being mentioned in the Qur'ân, as well as the conversion of the Ahl al-kitâb to Islam, İsrâ'îliyyât began to take its place in Islam as a culture. The İsrâ'îlî reports, which were manifest in religion in very early times, were transmitted in the science of tafsîr sometimes for informational purposes and sometimes for criticism. Thus, İsrâ'îliyyât is a controversial issue in the narration aspect of tafsîr. Its framework of meaning, its formation process and the reasons for its acceptance-rejection have been the subject of study for many researchers. Since these points form a separate field of research, our article does not aim to discuss the problems on İsrâ'îliyyât, but to determine the role of İsrâ'îliyyât in al-Shirbînî's method of understanding the Qur'ân. Al-Shirbînî kept his tafsîr work *al-Sirâj al-munîr* away from the influences of his period. In addition, although al-Shirbînî wrote works in many fields such as tafsîr, fiqh, Arabic language and literature, and kalam he keeps his explanations of these sciences limited in his tafsîr and leaves reserves his views on these fields to separate works. For instance, while it is accepted that his views on fiqh issues gained importance in the Shâfi'î fatwa method, he does not give much space to fiqh issues in his tafsîr either. It is to be noted that Shirbîni, who aimed to write a tafsîr as detail-free as possible, included many details, that the Qur'ân did not deem necessary, with many İsrâ'îlî reports in his work and did not subject them to the line of criticism as long as they did not contradict the authority of prophethood. This requires us to emphasize İsrâ'îliyyât as a source in al-Shirbînî's *al-Sirâj al-munîr* and to determine the scope of İsrâ'îlî information in his work.

KeywordsTafsîr, Qur'ân, İsrâ'îliyyât, Al-Shirbînî, *Al-Sirâj al-munîr*.**Citation**Dilekçi Zengin, Mükrim. "Hatîb eş-Şirbînî'nin *es-Sirâcü'l-munîr* Adlı Tefsirinde İsrâ'îliyyât". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/2 (December 2023), 353-380. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1175638>

Giriş

Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şîrbînî el-Kâhîrî eş-Şâfiî el-Hatîb el-İmam el-Allâme (öl. 977/1570), Şâfiî ulemasındandır.¹ Müfessir, babasının ismini tefsirinde Ahmed olarak zikretmekte,² kaynakların bazısında ise Ahmed³ bazısında Muhammed⁴ olarak geçmektedir. Bunun dışında doğum tarihi ve ailesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Fakih, müfessir ve kelâm, nahiv ve sarf âlimi⁵ olduğuna bildiğimiz müfessirin ilmî kişiliği hakkında yüzeysel malumata ulaşmaktayız. Hocaları hayattayken kendisine fetva ve derse icazet vermeleri ve Mısır ehlinin onun salahiyeti, ilim ve amel vasıfları, zühd ve verası ve ibadetinin çokluğu üzerine icmâ etmeleri, Şîrbînî'nin ilmî derinliğine dair bir yaklaşıma sahip olmamıza yardımcı olmaktadır. Kaynakların verdiği bilgilere göre ibadete düşkünlüğü ile de tanınan Şîrbînî, ramazanın başından itibaren itikâfa girer, camiden de bayram namazından sonra çıkardı. Hac yolculuğunda da çok yorulmadıkça binek kullanmazdı. Yolculuğa çıktığında insanlara görevleri öğretir, namaza teşvik eder, onlara kasr ve cem'in nasıl olduğunu anlatırdı. Yolda dahi bol bol Kur'ân okur, Mekke'de iken çok fazla tavafta bulunurdu. Mekke'de ve seferde iken günlerinin çoğunu oruçlu geçirir, nefesine karşı koyar ve dünya meşguliyetlerine özen göstermezdi.⁶ Hicrî 977 senesi şaban ayının ikisinde Perşembe günü ikindiden sonra vefat etmiştir.⁷

Şîrbînî'nin hayatı ve eserleri muhtelif tabakât kaynaklarında geçmektedir. Bu bilgilerin muhtasar olması ve birbirini tekrar etmesi, müfessirin hayatına uzaktan bakmamızı kaçınılmaz kılmaktadır. Onu her ne kadar umumi olarak tanısak da genel olarak belirlediğimiz çerçeveyi çok da zengin bir biyografi ile dolduramamaktayız. Ancak şunu söyleyebiliriz ki kaynakların mahdut bilgilerle tanıttığı Şîrbînî, eserleriyle ilmî hayatını çok güçlü bir şekilde ifade etmiş bir âlimdir. Tefsir, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı, kelâm alanları başta olmak üzere kendisine nispet edilen eserlerle beraber otuzu bulan kitap kaleme almıştır. Pek çok

¹ Ebü'l-Felâh Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), 10/561; Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1397/1976), 1/338.

² Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-i'âne 'alâ ma'rifeti ba'dı me'ânî kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-habîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 4/727.

³ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âşâru'l-muşannifîn* (Beyrut: Menşurâtu Mektebetü'l-Müsenne, 1371-75/1951-55), 2/250; Yusuf İlyân Serkis, *Mu'cemü'l-matbû'âtî'l-'Arabîyye ve'l-mu'arreb* (Beyrut: Dâru Sadr, 1347/1928), 1/1108; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn terâcimü müşannifi'l-kütübi'l-'Arabîyye* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 8/269.

⁴ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/561; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 1/338.

⁵ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 8/269.

⁶ Ebü'l-Mevâhib Abdülvehhâb b. Ahmed eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü's-suğrâ* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1426/2005), 83-84; Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Gazzî, *Kevâkibü's-sâ'ire bi a'yâni'l-mi'etî'l-âşîra* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/72-73; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/561-562; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 8/338.

⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/562; Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/250; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 1/339; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 8/269.

alanda yetişmiş ve ders vermiş olan Şirbînî, tefsirini ayrıntılardan uzak tutarak kaleme almıştır. Mesela, müfessirimiz, Nevevî'nin (öl. 676/1277) *Minhâcü't-ţâlibîn* adlı eseri üzerine yazdığı şerh kaynağı olan *Muğni'l-muhtâc*'i kaleme almıştır. Bu eser, fıkhîta en önemli şerh kaynağı olarak kabul edildiği hâlde tefsirinde fıkhî izahlara pek yer vermemektedir. Yine *Nûru's-seciyye fi ħalli elfâzi'l-Âcurrûmiyye* eserinde dil yönüyle izahlarda bulunarak kelâmî tartışmalarda Zemahşerî'ye (öl. 538/1144) itiraz ettiği görülmektedir.⁸ Tefsirinde ise farklı görüşleri tartışmasız zikrederek ya da bu tür meselelere hiç dokunmayarak tefsirinin genel dokusunu ortaya çıkarmaktadır.

Kur'ân, mesajı ön planda tutmak için tafsilatları zikretmemektedir. Şirbînî ise İsrâiliyata dair haberleri kilitli bırakmamıştır. Müfessirin tefsirindeki metodunu fıkhî, kelâm ve tasavvuf gibi ilimler çatısında değerlendirdiğimizde bu alanlarda müstakil ya da şerh olarak eserler yazdığı hâlde bu ilimleri tefsirinde güçlü ve vurgulu bir şekilde kullanmamayı tercih ettiği ve anlam noktasında yoğunlaşarak tefsir vecihlerini ortaya koymayı hedeflediği görülmektedir. Şirbînî, fıkhî ve kelâm gibi alanlardaki görüşlerini başka eserlerine bırakırken tefsirinde İsrâilî haberlere dikkat çekecek ölçüde ağırlık vermektedir. Bu durum, *es-Sirâcü'l-münûr*'i İsrâiliyat bağlamında değerlendirmemizi önemli kılmaktadır.

İsrâiliyatın ıstılah ve muhtevası yönünden geçirdiği tarihî süreç, bu yönde gelen rivâyetlerin kabul ve reddedilmesi noktasındaki eleştiriler, Kitâb-ı Mukaddes'ten yapılan nakillerin bir ihtiyaç olup olmadığı ve bununla beraber ortaya çıkan yöntemsel problemler pek çok çalışmayı vücuda getirmiştir.⁹

İsrâiliyat, İsrâilî kaynaklardan rivâyet edilen kıssa ve hadiseler anlamındadır. İsrâil kelimesi Yakub'un (a.s.) lakabı olup daha sonra onun zürriyetinden olan herkese nispet olunmuştur. Zahirî olarak tefsir için Yahudilik kastedilse de bununla Yahudi ve Hristiyan kültürlerinden tefsirde etkisi görülen her şey anlamında daha şümulü bir alan kastedilmektedir.¹⁰ Yahudi kaynaklı bilgiler "İsrâiliyat", Hristiyan kaynaklı bilgiler "Mesihiyât" kavramı içerisinde yorumlanmakla beraber genel olarak diğer din ve kültürlerden gelen bilgi aktarımı bu kavram yürüngesinde değerlendirilmektedir.

İsrâiliyat, İslâm'a uygun olup olmaması bakımından İslâm'a uygun olan İsrâiliyat, İslâm'a uygun olmayan İsrâiliyat ve tasdik ve tezkib edilemeyen İsrâiliyat olmak üzere üç grup içinde değerlendirilmektedir.¹¹

İsrâiliyat karşısında müfessirlerin tutumu iki yaklaşım içinde şekillenmiştir. Bazı müfessirler, bu haberlerin Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada lüzumlu olmadıklarını kabul ederek İsrâiliyattan uzak durmuşlardır. Bazı müfessirler de İsrâilî haberleri almaktan imtina

⁸ Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Nûru's-seciyye fi ħalli elfâzi'l-Âcurrûmiyye* (Beyrut - Lübnan: Dâru'l-Minhâc, 1429/2008), 91.

⁹ bk. Mesut Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018); Mustafa Yıldız, *Tefsirde İsrâiliyat ve Kitâb-ı Mukaddes'e Yaklaşımlar -Tâhir b. Âşûr Örneği-* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022); Ertuğrul Döner, *Tefsirde İsrâiliyyâtın Kaynak ve Bilgi Değeri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015).

¹⁰ Remzi Na'nâ'a, *el-İsrâ'iliyyât ve eşerüha fi kütübî't-tefsîr* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1970), 71-73.

¹¹ Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.), 9-18.

etmemişlerdir ki bu müfessirlerin İsrâiliyata yaklaşımı da aynı doğrultuda bulunmamaktadır. Kimisi her türlü İsrâilî haberi senet ve metin bakımından tahkik etmeden İslâm dininin içine dâhil etmeye kalkmış, kimisi de bu tahkikin yönlendirmesiyle hareket etmiştir.

İsrâiliyata dair pek çok rivâyetin tefsir kaynaklarında yer aldığı görülmektedir. Nitekim bazı müfessirlerin tefsirinde İsrâiliyata yer vermeleri ve bazı noktalarda tenkitte bulunurken bazı rivâyetleri de eleştirmeksizin nakletmeleri, İsrâiliyatı bir kaynak olarak kabul etmektir. Bununla beraber İsrâiliyatı tamamen hurafeler manzumesi olarak görülmemesi için bilginin varoluş koşullarından bağımsız kalmamasını öngören değerlendirmeler de dikkate alınmalıdır. Nitekim Ertuğrul Döner, İsrâiliyat türü rivâyetlerin bugünkü akıl terazisine çıkarılmasını eleştirmekte ve kelimelerin anlamından hareketle İsrâiliyatın yanlış değerlendirildiğini ifade etmektedir. Erken dönemlerde ehl-i hadis ve selef ulemasının, ilmi, hadis ve rivâyetler manasında; hikmeti de Yahudilik gibi eski kültürlerle irtibatlandırılmalarına dikkat çekerek bu tür haberlerin en azından erken dönem İslâm geleneğindeki değerine vurgu yapmaktadır. Hatta İsrâiliyatın, Kur'ân tefsirinden tamamen çıkarılmasını da İslâm tefsir mirasının imhası olarak kabul etmekte ve bu tür haberlerin, Kur'ân ile diğer kutsal kitaplarla metinler arası ilişkiyi daha belirgin kılma imkânı verdiğini belirtmektedir.¹²

Şîrbînî'nin İsrâiliyata çok fazla yer vermesi, tefsirinin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³ Daha önce de belirttiğimiz üzere pek çok alanda ilim tahsil eden ve bu ilimlerin icâzetini alan bir âlim olmasına rağmen tefsirinde bu ilimler üzerindeki görüş ve tercihlerini çok fazla konuşturmadığı halde İsrâilî bilgileri dikkat çekecek noktada tutması ilginçtir. Bu nedenle *es-Sirâcü'l-münîr*'de İsrâiliyatın yerini doğru anlamak ve yorumlamak için Şîrbînî'nin tefsirinde yer alan İsrâilî haberleri öncelikle kaynakları noktasında ele aldık. Daha sonra İsrâiliyatı bir yöntem olarak kullanmasını örneklendirmelerle izah ettik. Son olarak İsrâiliyat karşısındaki tutumunu değerlendirmeye çalıştık. Şîrbînî'nin tefsirine göre örneklendirmelerimizi açıklarken de İsrâiliyatın, bir rivâyet kültürü olmasından hareketle Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (öl. 310/923) ve Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in (öl. 774/1373) tefsirlerinden istifade ettik. Makale çalışmamızın hacmi noktasında problem oluşturması sebebiyle karşılaştırmasını yapmak istediğimiz diğer tefsirlere yer veremedik.

1. Kaynakları

Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*'inde sık sık İsrâilî haberlerden nakillerde bulunmaktadır. Bu tür haberlerde genellikle isim zikretmediği için yer verdiği İsrâilî bilgilerin beslendiği kaynaklar da kısmen meçhul kalmıştır. Ancak zaman zaman verdiği bilgiler ışığında ona rehberlik eden kaynaklardan bahsetmemiz mümkündür. Müfessirimizin tefsirinde İsrâiliyat,

¹² Ayrıntılı bilgi için bk. Döner, *Tefsirde İsrâiliyyâtın Kaynak ve Bilgi Değeri*, 250-273.

¹³ Abdulhamit Birişik, İsrâiliyatı bilgi olarak nakleden ve yer yer eleştiren müfessirler arasında Hatîb eş-Şîrbînî'yi de zikretmektedir. Birişik, Remzi Na'nâ'a'nın eserini kaynak göstererek Hatîb eş-Şîrbînî'nin *es-Sirâcü'l-münîr*'inde İsrâiliyatın yer almakla birlikte bunların sayısının fazla olmadığını da belirtmektedir. Ancak verdiği kaynağı incelediğimizde biz böyle bir bilgiye ulaşmadık. bk. Abdulhamit Birişik, "İsrâiliyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/201.

hadis ve Tevrat kaynaklı olabileceği gibi genellikle zikrettiği râvilere ve nakilde bulunduğu tefsir kaynaklarına dayanmaktadır.

Şirbînî, “İblis onları biri cennette diğeri yeryüzünde olmak üzere iki defa aldattı.” şeklindeki hadisi Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın çocuklarına isim koyarken onları aldatmasına dair zikretmektedir.¹⁴ Dabbenin hadiste “Uzunluğu altmış ziradır. Ne isteyen ona yetişecek ne de kaçan kurtulacaktır.” şeklinde geçtiğini belirtmekte¹⁵ ve bir hadiste de arş meleklerinden her meleğin yüzünün adam, aslan, öküz ve baykuş şeklinde olduğunu ifade etmektedir.¹⁶ Müfessir, İsrâiliyatın sıhhat dereceleri noktasında da açıklayacağımız üzere bu hadislerin rivâyet zincirleri ve sıhhat dereceleri hakkında bilgi vermemektedir.

Tefsirinde bazen bir kelimenin izahında bazen de âyetin Tevrat metniyle karşılaştırılmasında Tevrat’a atıfta bulunmaktadır.

Güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu. Orada (kâfir) bir kavim gördü. “Ey Zülkarneyn! Ya (onları) cezalandırırsın ya da haklarında iyilik yolunu tutarsın.” dedik.¹⁷

Şirbînî, bu âyetteki bir kelimenin okunuşu ve dolayısıyla anlam farklılığı hakkında İsrâilî bilgiyi de kullanmaktadır. Abdullah b. Abbas (öl. 68/687-88), Muâviye b. Ebî Süfyân (öl. 60/680) yanındayken Muâviye, kelimeyi sıcak anlamında “حمية” şeklinde okumuş, bunun üzerine İbn Abbas balçık manasında “حمية” demiştir. Muâviye, Abdullah b. Ömer b. Hattâb’a (öl. 73/693) “Nasıl okuyorsunuz?” diye sorduğunda “Müminlerin emirinin okuduğu gibi.” diye cevap vermiştir. Sonra Kâ’b el-Ahbâr’a (öl. 32/652-653) “Güneşin nasıl battığını görüyorsun?” diye sormuş, o da “Su ve balçıkta. Tevrat’ta onu biz bu şekilde buluyoruz.” demiştir.¹⁸

Kâ’b el-Ahbâr’dan rivâyet edildiğine göre Tevrat’ta Allah, sevgiyi gökten indirene kadar yeryüzünde hiç kimseye sevgi yoktur. O, sevgiyi sema ehline sonra da yeryüzü ehline indirmişti. Bunun tasdiki de Kur’ân’da “Şüphesiz iman edip iyi işler yapanlar var ya Rahman onlar için sevgi kılacaktır.”¹⁹ âyetidir.²⁰ Şirbînî, Kâ’b el-Ahbâr’ın Tevrat’ın sonunun Hûd sûresinin sonu ile aynı olduğunu söylediğini de nakletmektedir.²¹ Hûd sûresinin son âyetlerine baktığımızda Allah’ın insanları tek bir ümmet yapmaması, Allah’ın bağışladığı kimseler dışında cehennemden dolacağı, peygamberlerle öğüt verildiği, göklerin ve yerin gaybını Allah’ın bildiği ve insanların yaptıklarından ve yapacaklarından habersiz olmadığı buyurulmaktadır.²² Tevrat’ın son bölümünde ise kirli olanın kirli, doğru olanın doğru, kutsal olanın da kutsal

¹⁴ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 1/264.

¹⁵ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 3/121.

¹⁶ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 3/563.

¹⁷ el-Kehf 18/86.

¹⁸ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 2/444.

¹⁹ Meryem 19/96.

²⁰ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 2/493.

²¹ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 2/98.

²² Hûd 11/118-123.

kalması, herkese yaptığının karşılığının verileceği ve Tanrı'nın sözlerine bir şey katılmaması gerektiği anlatılmaktadır.²³ Kanaatimizce sadece karşılığın verilmesi noktasında benzerlik görülmektedir.

Şîrbînî, İsrâiliyatı pek çok rivâyetle tefsirine taşımış bir müfessirdir. Ancak İsrâilî haberlere yer verirken belirli bir disiplinle hareket etmediği görülmektedir. Bunların içinde hadis ve Tevrat kaynaklı haberler çok az yer almaktadır. Diğer İsrâilî haberler ise genellikle bazı râvilere dayanmakta olup bazı haberler ise isim zikredilmeksizin nakledilmektedir. Eserinde “*قيل*” lafzıyla zikrettiği ya da “Râviler demiştir ki...” kavliyle meçhul bıraktığı rivâyetler de vardır.²⁴

İsrâiliyata dair verdiği haberlerin râvilerini belirleyecek olursak sahabeden Abdullah b. Abbas, Ebû Hüreyre (öl. 58/678); tâbiûndan Kâ'b el-Ahbâr, Vehb b. Münebbih (öl. 114/732), Süddî (öl. 127/745); etbâu't-tabiûnden Muhammed b. Sâib b. el-Kelbî (öl. 146/763), İbn Cüreyc (öl. 150/767), Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767) isimlerini zikredebiliriz.

Şîrbînî'nin, İbn Abbas'tan ve diğerlerinden şeklinde ifade ettiği rivâyete göre Firavun'un erkek çocuğu yoktu. Ciddi bir cilt hastalığı olan cömert bir kızı vardı. Her gün Firavun'a üç isteğini iletliyordu. Firavun, Mısır'ın bütün doktorlarını toplayıp onu iyileştirmelerini istemiş, onlar da güneşin doğduğu bir vakitte denizin karşısından gelen bir insandan tükürük alıp onu cilde sürmeleri durumunda kurtulabileceğini söylemişlerdi. Pazartesi olunca Firavun, karısı Asiye ile beraber Nil'in kenarına gitti ve dalgaların savurduğu bir sandukayı gördüler. Bu sandukayı açmayı ve kırmayı başaramadılar. Asiye, sandukanın oyuğunda bir nur fark etti ve daha sonra sandukayı açtı. Beşikte, iki gözünün arasında bir nur bulunan küçük bir bebeğin olduğunu fark ettiler. Allah Teâlâ, onun rızkını süt emdiği başparmağında vermişti. Allah Teâlâ, Asiye'nin kalbine Musa için bir muhabbet verdi ve onu, Firavun'a da sevdirdi. Çocuğu sandukadan çıkardıklarında Firavun'un kızı, onun tükürüğünden cildine sürünce hastalığı geçti. Bunun üzerine çocuğu kurtardı ve göğsüne bastırdı. Ancak Firavun'un kavminden kışkırtıcılar “Ey Melik! İşte İsrâiloğulları'nın kendisinden kaçınması gereken çocuk, bu çocuktur.” dediler. Firavun kaygılanıp onu öldürmek istedi. Asiye “Bu, benim ve senin gözbebeğindir.” dedi ve onu bağışlamasını istedi. Firavun da onu eşine hibe etti ve “Bana gelince ona ihtiyacım yok.” dedi.²⁵

İsrâiliyattan sık sık haber veren tâbiîlerden Vehb b. Münebbih'ten aktardığı bilgiye göre de Zülkarneyn, Rum asıllı bir adamdır.²⁶ Yine Vehb b. Münebbih'ten Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'ya (a.s.) şöyle dediğini nakletmektedir: “Sözümü dinle, tavsiyemi tut. Peygamberlik görevini tebliğ et. Çünkü sen, gözüm ve kulağımsın. Elim ve gözüm seninle beraberdir. Peygamberlikteki gücün tam olsun diye sana saltanat örtüsünü giydirdim. Seni nimetlerimle şımarıklık eden, ilahî tuzağa karşı kendini emin hissedenden, hakkımı ve rubûbiyetimi inkâr edecek şekilde dünyaya aldanmış zayıf insanlarıma gönderiyorum. Celâlîme yemin ediyorum.”

²³ Ayrıntılı bilgi için bk. *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2012).

²⁴ bk. Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/264.

²⁵ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 3/131.

²⁶ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/447.

rum ki kendimle mahlûkatım arasına koyduğum hüccet olmasaydı onu bir Cebbâr yakalayışıyla yakalardım. Bu bana kolaydır da. O, gözümden düştü. Ona, peygamberliğini tebliğ et. Onu, bana ibadete çağır, gazabımdan sakındır ve ona sözü yumuşak olarak söyle. Dünyanın süsüne aldanmasın. Çünkü onun ipi benim elimdedir. Onun göz açıp kapamasını, nefes alıp vermesini mutlaka bilirim...” Vehb b. Münebbih’in bu sözü uzundur. Sözüünün sonunda şöyle der: “Hz. Musa (a.s.), yedi gün sustu, konuşmadı. Sonra kendisine melek geldi ve “Rabbine cevap ver.” dedi.²⁷

İsim zikretmeksizin naklettiği rivâyetlerin çok fazla olduğu görülmektedir. Örneğin, “*Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyararak) onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu. Nihayet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. “Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten âciz miyim ben?” dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu.*”²⁸ âyetinin tefsirinde Habîl ve Kabil kıssasıyla ilgili olarak bilginin kaynağını vermeksizin nakilde bulunmakta ve meseleye şöyle bir izah getirmektedir. Rivâyet edilir ki Kabil, Habîl’i öldürünce bedeni simsiyah kesilmişti. Yeryüzünde kan dökülmüş oldu. Hz. Âdem, Mekke’den döndükten sonra kardeşini sorunca da “Ben onun vekili değilim.” cevabını verdi. O da “Bilakis onu öldürdün ve bu yüzden beden simsiyah oldu.” dedi. “Öldürdüysem kanı nerede?” diye sordu. Allah o günden sonra ebedi olarak kan dökmeyi haram kıldı. Başka bir rivâyete göre de Hz. Âdem, onun öldürülmesinden sonra yüz sene gülmedi.²⁹

Bunların dışında Mukâtil ve Alib. Muhammed el-Hâzin (öl. 741/1341) gibi bazı tefsirleri kaynak olarak göstererek İsrâîlî haberler naklettiği gibi İsrâîlî haberleri reddetme konusunda Fahreddîn er-Râzî (öl. 606/1210) tefsirinden istifade etmiştir. Bu nedenle bu eserleri de *es-Sirâcü’l-münîr*’in İsrâîliyat noktasındaki kaynakları içerisinde değerlendirebiliriz.

2. İsrâîliyatı Bir Yöntem Olarak Kullanması

Şirbînî, yerden çıkarılacak olan dabbenin ne olduğu,³⁰ İdris peygamberin yüce bir makama yükseltilmesi,³¹ kıyamet günü,³² ateşin Hz. İbrahim için esenlik olması,³³ İrem,³⁴ Yecüc ve Mecüc³⁵, levh-i mahfûz³⁶, ruhun anlamı,³⁷ arş meleklerinin vasıfları,³⁸ Hz. Süleyman’ın

²⁷ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 2/507.

²⁸ el-Mâide 5/30-31.

²⁹ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 1/429-430.

³⁰ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 3/121-123.

³¹ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 2/478.

³² Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 3/553.

³³ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 2/566-567.

³⁴ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/610.

³⁵ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 2/447.

³⁶ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/589.

³⁷ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 2/370.

³⁸ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 3/563.

kuş dili bilmesi,³⁹ Hz. Musa kavminin Allah'ı açıkça görmek istemeleri⁴⁰ gibi pek çok konuda İsrâilî haberlere sık sık yer vermektedir. Şîrbînî'nin, bu tür haberleri itikadi ve ameli mevzularda, kıssaların açıklanmasında, kelimenin izahında, muhatabın belirlenmesinde, müteşâbihlerin yorumlanmasında yöntem olarak kullandığı görülmektedir.

Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir. (İnsan) eşiyile birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah'a, "Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız." diye dua ederler. Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de, Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O'na ortaklar koşarlar. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir.⁴¹

Müfessir, bu âyet hakkındaki İsrâilî haberi de "kîle" (Denilmiştir ki...) lafzıyla nakletmektedir. Hz. Havva hamile kaldığında İblis, adam suretinde gelerek ona "Karnındakini idrâk ediyor musun? Belki bir hayvan ya da bir köpektir, nereden çıkacağını biliyor musun?" dedi. Bundan korktu ve Âdem'e bahsetti ve ikisi de bundan hüüzünlendi. Bunun üzerine Hz. Âdem, Hz. Havva'ya döndü ve "Benim Allah katında bir menzîlim var. Şayet Allah'tan onu senin gibi bir varlık kılmasını ve sana onun doğumunu kolaylaştırmasını istersen adını "Abdülhâris" koymalısın." dedi. İblis'in ismi, melekler katında "Hâris" idi. Hz. Havva da böyle yaptı ve onu doğduğunda adını "Abdülhâris" koydu. Şîrbînî, âyet hakkında İbn Abbas'tan verdiği rivâyete göre de Hz. Havva doğurdukça adını Abdullah, Ubeydullah ve Abdurrahman koymuş ve onlara ölüm isabet etmiştir. Bunun üzerine İblis onlara gelip çocuğun yaşaması için adını "Abdülhâris" koymalarını söylemiştir de onlar da ona bu ismi vermişler ve çocuk da yaşamıştır. Hadiste de bu durum "İblis onları biri cennette diğeri yeryüzünde olmak üzere iki defa aldattı." şeklinde geçmektedir. Saîd b. Müseyyeb (öl. 94/713) ve Mücâhid b. Cebr (öl. 103/721) gibi pek çoğunun görüşü de bu yöndedir. Bu durumu da Ferrâ' el-Begavî'nin (öl. 516/1122) görüşünü⁴² savunarak izah etmektedir. İbadette bir şirk yoktur. Hâris, çocuğun kurtulmasının ve ümmetin selametinin sebebidir.⁴³

Bazı müfessirler şirkin ibadette değil isimlendirmede olduğunu ve âyette şirk koşanlar ile Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın değil onların çocuklarının yani nesillerinin kastedildiğini belirtmektedir. Bu durumda "يشركون" fiilindeki zamir de evlatlarına aittir.⁴⁴

Hani Mûsâ kavmine, "Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor." demişti. Onlar da, "Sen bi-

³⁹ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 3/90-91.

⁴⁰ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/71.

⁴¹ el-A'râf 7/189-190.

⁴² bk. el-Ferrâ' el-Begavî, *Tefsîru'l-Begavî Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemîr vd. (Riyâd: Dâru Taybe, 1409/1989), 3/313.

⁴³ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/264.

⁴⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-âyi'l-Çur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), 10/629-630; İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ' İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Çur'âni'l-âzîm* (Lübnan: Müessesetü'r-Reyyân, 1247/1831), 2/366.

zimle eğleniyor musun?” demişlerdi. Mûsâ, “Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım.” demişti.⁴⁵

Şirbînî, âyette geçen inek kesme emrinin hikmetine dair İsrâiliyata başvurmuştur. İsrâiloğulları içinde zengin bir adam ve onun fakir bir amcaoğlu olmasından bahsetmektedir. Onun dışında vârisi yoktur. Bu adam mirasını almak için onu öldürmüş ve onu başka bir köye taşımıştır. Sonra onu kapıya koyarak sabah olunca diyetini istemiştir. Bunun üzerine insanlar Musa’ya gelerek yardım istediler. Kelbî de bu durumun Tevrat’a göre nüzulden önce olduğunu zikretmektedir. Musa’dan kendilerine açıklaması için Allah’a dua etmesini istemişler o da Allah’a dua etmiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ inek kesmelerini ve ondan bir parçayı dirilmesi için ölene vurmalarını emretmiştir. Bunun üzerine Musa “Şüphesiz ki Allah sizden ineği kesmenizi emretti.” demiştir.⁴⁶

Allah, Hz. Musa’nın kavmine sığır kesmelerini emrettiğinde herhangi bir sığır kesebilecekken işi kendilerine zorlaştırmışlar ve Allah da onlara emri ağırlaştırmıştır. Taberî’nin, tefsirinde yorum yapmaksızın senedlerini zikrederek yer verdiği rivâyetleri bu görüşü desteklemek için kullandığını söyleyebiliriz.⁴⁷ İbn Kesîr de Şirbînî’nin tefsirinde yer verdiği rivâyeti senediyle beraber nakletmekte ve benzeri rivâyetleri de zikretmektedir. Birbirinden nispeten farklı olan bu rivâyetlerin hepsinin İsrâiloğullarının kitaplarından alındığını beyân etmekte ve bunların nakledilmesini câiz bulmaktadır. İfadelerinin devamında da “Biz onları ne doğrular ne de yalanlarız. Bizim hakikatimize uyduğu kadar güveniniz.” demektedir.⁴⁸

Tevrat indirilmeden önce, İsrail’in (Yakub’un) kendisine haram kıldığı dışında, yiyeceklerin hepsi İsrâiloğullarına helâl idi. De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Tevrat’ı getirip okuyun.”⁴⁹

Şirbînî, âyetin tefsirinde Mukâtil ve Kelbî “Bu taam, devenin eti ve sütüdür. Bunun sebebi, şüphesiz Hz. Yakub, şiddetli hastalanmıştı ve hastalığı uzun sürdü. Allah, hastalığını iyileştirirse en sevdiği yiyecek ve içeceği kendisine haram kılmayı adadı. Bu, onun sevdiği idi ve onu haram kıldı.” demiştir. İbn Abbas, doktorların deve etinden uzak durmasını tavsiye ettikleri ve onun da bu nedenle onu kendisine haram kıldığı görüşündedir. İsrâiloğullarına haram olan bu yiyeceğin durumu hakkında Tevrat’ın nüzulünden sonra ihtilaf etmişlerdir. Süddî “Allah, Tevrat’ta onlara nüzulünden önce haram kıldığını yine haram kılmıştır.” der. Dahhâk (öl. 105/723) “Bundan onlara haram olan bir şey olmadı. Ancak onlar babalarına tâbi olarak kendilerine haram kıldılar, sonra onun haram oluşunu Allah’a izâfe ettiler ve Allah’a yalan isnâd ettiler.” kanaatindedir.⁵⁰

⁴⁵ el-Bakara 2/67.

⁴⁶ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 1/78.

⁴⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/75-81.

⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 1/145-147.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/93.

⁵⁰ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 1/267.

Taberî, Şîrbînî'nin tefsirinde zikrettiğimiz Süddî ve Dahhâk'ın görüşlerini naklettikten sonra Abdullah b. Abbas'ın kanaatine de yer vermektedir. Ona göre Tevrat indikten sonra Allah, Hz. Yakub'un kendisine haram kıldığını İsrâiloğullarına haram kılmamış, ancak Hz. Yakub, kendine haram kıldığını kendi soyundan gelenlere de haram kılmıştır. Taberî de bu tefsir vechini tercih etmekte ve Hz. Yakub'un kendisine haram kıldıklarını, Yahudilerin Hz. Muhammed'e sordukları sorunun cevabı olarak hadis içerisinde zikretmektedir.⁵¹

İbn Kesîr, tefsirinde İbn Abbas'a dayanan rivâyeti nakletmekte ve İsrâil'in bu yiyecekleri kendisine, Tevrat'tan önce haram kıldığına dair görüşleri de zikretmektedir.⁵²

Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*'inde özellikle Kur'ân kıssalarını tefsir ederken İsrâilî haberleri sık sık zikretmektedir. Vehb b. Münebbih'den Hz. Eyyûb kıssasıyla ilgili olarak yer verdiği rivâyete göre İblis'e gökten hiçbir yer kapalı değilken Hz. İsa göğe çıkarıldığında bunlardan dördü ve Hz. Muhammed peygamber olarak gönderildiğinde ise göğün tamamı ona kapatılmıştır. İblis, Hz. Eyyûb'un istiğfarını duyunca Allah'a gitmiş ve ona sıkıntı ve bela verdiğinde nankörlük edeceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Allah da İblis'e onu Hz. Eyyûb'un malına musallat kıldığını bildirmiştir. Becerikli şeytanlardan birisi onun çobanlarına ve develerine gitmiş ve yer altından her şeyi yakan kasırgalar fıskırtmış ve her şeyi bitirmiştir. İblis, çobanlardan birinin kılığında girerek namaz kılarak bulduğu Hz. Eyyûb'a namaz sonrası itaat ettiği Allah'ın ona neler yaptığını anlatmıştır. Peygamber ise ona malı verdiğinde de aldığı da hamdın ona ait olduğunu ve cıvılcıplak yaratıldığı gibi o şekilde de haşır olacağını ifade edince İblis üzülerek dönmüştür. Daha sonra evlatlarına musallat olmak için Allah'tan izin isteyen İblis yine Hz. Eyyûb'untelimiyle karşılaşmıştır. Bunun üzerine Allah'tan onun bedenine musallat olmak için izin istemiş ve Hz. Eyyûb'un tüm vücudunda siğil ortaya çıkmış ve kaşıntı başlamıştır. Saçları dökülüp vücudu paramparça olduğunda eşi hariç yanında kimse kalmamış ve Hz. Eyyûb da lütfun Allah'a ait olduğunu ancak bu hale gelmesinin sebebi olan günahını bilmek istediğini belirterek ölümün kendisine daha güzel olacağını söylemiştir. Bu rivâyetin devamını da nakleden Şîrbînî, rivâyetin sonunda Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiğini ve Hz. Eyyûb'u bağışladığını bildirmektedir.⁵³

Taberî bu konuda çok fazla rivâyete yer vermekte ve Hz. Eyyûb'un çektiği sıkıntılara karşı sabrettiğine ve şikâyetçi olmadığına vurgu yapmaktadır. Ancak bu belâları hak ettiğinin iddia edilmesi üzerine bu belâlardan kurtulmak istediğini Allah'tan niyâz etmiş ve Allah da onları üzerinden kaldırmıştır.⁵⁴

İbn Kesîr, Vehb b. Münebbih'ten rivâyetle uzun bir kıssanın anlatıldığını ifade etmekte ve bazı rivâyetlere yer vermektedir. Enes b. Mâlik'ten de Rasulullah'ın kavlini nakletmektedir. Özetle ifade edecek olursak bu hadise göre Eyyûb peygamberin on sekiz sene belada kaldığı ifade edilmektedir. İki arkadaştan biri diğerine Peygamberin büyük bir günah işlediğini ve bu sebeple Allah'ın ona acımadığını söylemiş ve ikisi Eyyûb peygambere gelip du-

⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/577-587.

⁵² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, 1/497-499.

⁵³ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/573-577.

⁵⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/333-365.

rumu anlattıklarında Hz. Eyyûb, gerçek dışında Allah adının anılması karşısında bile onların yerine kefâret verdiği bildirmiştir. Bir gün Hz. Eyyûb'a "Ayaklarını hareket ettir, yere vur. Bu, yıkanılacak ve içilecek bir sudur." diye vahyolunmuştur. İbn Kesîr, bu hadisin merfu olarak rivâyetini garib bulmaktadır.⁵⁵

O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için henüz arşı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyle iken "Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz." desen, inkârcılar "Mutlaka bu, apaçık bir büyüdür." derler.⁵⁶

Şirbînî, âyette zikredilen yaratılış İsrâîlî haberle izah etmektedir. Kâ'b'dan verdiği habere göre Allah, yeşil yakutu yarattı. Ona heybetle bakınca o suya dönüştü. Sonra rüzgârı yarattı. Su, onun sırtına bindi. Bunun üzerine arşı da suyun üzerine koydu. Ebû Bekir el-Esam (öl. 200/816) da Allah Teâlâ'nın "arşı suyun üzerinde iken..." kavlinin manasını Arapların "Gök, yerin üzerinde" kavillerine benzetmekte ve birisinin diğerine bağlı olduğu manasına gelmediğini ifade etmektedir. Hamza (öl. ?) da "Allah (c.c.), arşı suyun üzerinde kıldı, sonra göğü, yeri ve kalemi yarattı. Onunla yarattığını ve yarattığından olanı yazdı. Sonra bu kitap, Allah hiçbir şey yaratmadan önce Onu bin sene tesbih etti. Bunda Allah'ın kudretine bir delâlet vardır. Çünkü arş, oluşumla beraber gök ve suyun üzerinde duran yerden daha büyüktür. Çünkü Allah onu, onun üzerinde bir alamet değil onun altında desteksiz tuttu." demektedir.⁵⁷

Taberî ve İbn Kesîr, arşın suyun üzerinde yaratılması ve suyun da rüzgârın sırtında olması hakkında senedini zikrettikleri rivâyetlere yer vermekte ve yorumda bulunmamaktadır.⁵⁸

Hani İbrahim, babası Âzer'e, "Sen putları ilâh mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum." demişti.⁵⁹

Şirbînî, âyette geçen Âzer lafzının tefsirinde İsrâîliyata başvurmuştur. Öncelikle kelime üzerinde âlimlerin ihtilaf ettiklerini belirttikten sonra rivâyetleri sıralamaktadır. Mücâhid, Âzer'in, İbrahim'in (a.s.) babasının ismi olduğu görüşündedir. Ki o da Târeh'tir. Buhârî de *et-Târîhu'l-kebîr* adlı eserinde İbrahim'in, Âzer'in oğlu olduğunu ve Tevrat'ta "Tareh" olarak geçtiğini belirtmektedir.⁶⁰ Şirbînî bu bilgileri verdikten sonra İbrahim'in babasının Tareh ve Âzer olmak üzere iki isminin olmasının muhtemel olduğunu ifade etmektedir. Tareh'in onun lakabı olduğunu ve Allah'ın onu Âzer diye isimlendirdiğini vurgulamaktadır. Nassâblar ve tarihçiler ise Tareh'i bu isimle tanıdığı için kullanmaktadırlar. Said b. Müseyyeb ve Mücâhid ise "Âzer put ismidir. İbrahim'in babası ona ibadet ediyordu. Allah onu bu isimle

⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/570-571.

⁵⁶ Hûd 11/7.

⁵⁷ Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/52-53.

⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/328-338; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/570-571.

⁵⁹ el-En'âm 6/74.

⁶⁰ bk. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Kitâbu't-Târîhi'l-kebîr* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/5.

isimlendirdi. Çünkü kim bir şeye ibadet eder ve onu severse ibadet ettiği veya sevdiği şey onun ismi kılınır.” dedi.⁶¹

Taberî ve İbn Kesîr, Hz. İbrahim'in babasının adının Azer olduğunu zikrettikten sonra Tareh ismi ile ilgili rivâyetler hakkında da onun iki isminin bulunmasının muhtemel olduğunu belirtir. Bu iki isimden birisinin lakap olmasının da muhtemel görüldüğünü ifade eden müfessirler, bu görüşü daha kuvvetli bulmaktadır.⁶²

*Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Allah'ın azabı binalarını, temelinden gelip yıktı da tavanları başlarına çöküverdi ve azap kendilerine fark edemedikleri yerden geldi.*⁶³

Burada Nemrut b. Kenan'ın kastedildiği söylenmektedir ki kendisi Babil'de gökyüzünü gözetlemek için bir kule inşa etmiştir. İbn Abbas, bu kulenin beş bin arşın uzunluğunda olduğunu bildirmekte olup Kâ'b ise iki fersah olduğu görüşündedir.⁶⁴

Taberî, âyette Nemrut'un ya da Buhtunnaş'ın kastedilebileceği gibi âyetin, Peygamberlere tuzak kuranlara karşı bir misal olarak indirilmiş olabileceğini ifade etmekte ve bu konudaki rivâyetlere yer vermektedir.⁶⁵ İbn Kesîr de rivâyetleri naklederek burada kastedilenin Nemrut olduğunu beyan etmektedir. Rivâyete göre Allah'ın gönderdiği sivrisinek dört yüz sene onun burun deliklerinde yaşamıştır. Allah, dört yüz sene zalimlik yapan Nemrut'a dört yüz sene azap etmiştir. Göğe yüksek bina inşa eden de Nemrut'tur.⁶⁶

*Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki sen Rabbinin nimeti sayesinde bir deli değilsin.*⁶⁷

Hurûf-u mukatta'a, müteşâbihtendir ve Şîrbînî, müteşâbihten olan “ن” harfi için ihtilaflı görüşler arasında İsrâilî haberlere de yer vermektedir. İbn Abbas'tan rivâyetle naklettiği habere göre sûrenin başındaki “ن” harfi ile arzı sırtında taşıyan Hut kastedilmektedir. Bu, Mücâhid, Mukâtil, Süddî ve Kelbî'nin de görüşüdür. Ebû Zabyân Husayn b. Cündeb (öl. 90/709), İbn Abbas'tan şöyle rivâyet etmiştir: “Allah'ın ilk yarattığı kalemdir. Kıyamet gününe kadar olacaklar cereyan etti. Sonra nunu (balığı) yarattı. Arzı onun sırtına yaydı. Nun (balık) hareket etti, yeryüzü genişledi ve dağlarla sabitleştirildi. Şüphesiz ki dağlar arza karşı kibirlendi. Sonra İbn Abbas, nun âyetini okudu.”⁶⁸

Şîrbînî, râvilerin de şöyle dediğini nakletmektedir. “Allah Teâlâ arzı yaratıp tabakalara ayırınca arzın altından melek gönderdi. Melek indi, yerin altına girip onu zapt etmeye çalıştı. Ayakları için karar yeri yoktu. Bunun üzerine Allah (c.c.) Firdevs'ten dört bin boynuzu

⁶¹ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/497.

⁶² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/342-346; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/203-204.

⁶³ en-Nahl 16/26.

⁶⁴ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/255.

⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/202-206.

⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/ 738.

⁶⁷ el-Kalem 68/1-2.

⁶⁸ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/382.

ve dört bin ayağı olan öküz indirdi. Onun hörgücünü meleğe ayak yeri kıldı. Ama ayağı yine sığmadı. Allah Teâlâ, Firdevs'in en yüksek derecesinden yeşil yakutu aldı ve onu beş yüz sene kalınlaştırdı ve öküzün hörgücüyle kulağı arasına koydu, meleğin ayakları karar kıldı. Öküzün boynuzları yer bölgesinin dışında kaldı. Burun deliği denizin içindedir. Her gün nefes alıp verir, nefes aldıkça deniz uzar ve denizde met cezir meydana gelir. Bu defa öküzün ayakları karar kılmadı. Allah Teâlâ yedi gök, yedi yer kalınlığında sahrayı yarattı da öküzün ayakları yerleşti. O, Lokman'ın oğluna "Sahrada durma! Sahra, karar yeri olmadı." dediği sahradır. Allah Teâlâ, nunu yarattı. O, büyük bir balıktır. Sahrayı onun sırtına koydu, diğer azaları boş kaldı. Balık denizin, deniz de sağlam rüzgârın üzerindedir. Bu haberden sonra Kâ'b el-Ahbâr'dan İblis'in Leyusa'ya (Hut'a) bazı vesveseler vermesiyle ilgili İsrâîlî habere de yer vermektedir.⁶⁹ Şirbînî, nun ile ilgili diğer tefsir vecihlerine de yer vermekle beraber naklettiği efsanevi olarak değerlendirebileceğimiz İsrâîliyat noktasındaki nakilleri tenkit etmemektedir.

Taberî ve İbn Kesîr âyetteki "و" ile kastedilen anlamları zikretmekte ve onun balık manasına gelmesiyle ilgili rivâyetlere yer vermektedir. Taberî bu konuda İsrâîlî haberlerdeki ayrıntılara girmediği görülürken İbn Kesîr, Begavî⁷⁰ ve bir grup müfessirin görüşü olarak balığın sırtında gökle yeryüzü ağırlığında bir kaya olduğunu ve yine onun sırtında kırk bin boynuzu olan bir öküz bulunduğunu da nakletmektedir.⁷¹

3. İsrâîliyat Karşısındaki Tutumu

Şirbînî, naklettiği İsrâîlî haberleri genel olarak reddetmeksizin nakletmekte ve eleştirmeksizin bu haberlere tefsirinde fazlaca yer vermesiyle de tenkit edilmektedir. Şirbînî'nin, İsrâîliyata dair naklettiği haberleri gerek sened gerek metin bakımından sıhhatli olup olmaması noktasında bir tasnife tabi tutmadığı görülmektedir.⁷² Yukarıda verdiğimiz âyetler ve Şirbînî'nin tefsir açıklamaları, bu yöndeki tutumuna dair örnekler taşıdığı için tenkit etmediği İsrâîlî rivâyetlerin başka örneklerine ihtiyaç duymadık. Tenkitte bulunduğu İsrâîliyata dair haberleri ise yine önce Şirbînî'nin açıklamalarıyla sonra da Taberî'nin ve İbn Kesîr'in tefsirleriyle nakletmeye çalıştık.

Şirbînî, ashab-ı kehf kıssasını tefsir ederken İsrâîliyata dayalı bilgilerle anlatmaktadır. Dönemin kralı Dekyanus putlara tapmak ve onlar adına kurban kesmek suretiyle ileri gitmiş ve emrine uymayanların da öldürülmesini istemiştir. Ashâb-ı kehf olarak isimlendirilen gençler ise Hz. İsa'nın dini üzere olan, Allah'a ve onun tevhidinde bağlı olan kimselerdi.

⁶⁹ Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/382-383.

⁷⁰ bk. Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 8/186.

⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/140-144; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Şurûhü'l-Şerîfiyye*, 4/ 513-514.

⁷² Böyle bir tutum muhakkik âlimler için iyi bir durum değildir. Teslimiyetçi bir tavır takınmayan bütün âlimler ele aldığı görüşler arasında tercihte bulunmalıdır. Nitekim bilgiyi sıfır yorumla okuyucuya ulaştırmak ilmî bir üslup değildir. Muhakkik âlimlerden olan Kâfiyecî (öl. 879/1474) de *Şerhu'l-İrâb 'an Kavâ'idil-İrâb* adlı eserinde İbn Hişâm'ın ibarelerini değerlendirirken çoğu zaman doğru gördüğü görüşleri diğerlerine tercihte bulunmaktadır. Sadece bilgileri aktarmakla yetinmemiştir. bk. Mahmut Tekin, *Kâfiyecî'nin Şerhu'l-İrâb 'an Kavâ'idil-İrâb Adlı Eseri Dil ve Üslup Açısından İnceleme* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022), 124-127.

Bu gençlerden en büyüğünün isminin Mekselmına olduğunu belirtmekte ve gençlerin üzerinde bulunan ziynetin altın ve gümüşten olduğunu nakletmektedir. Kâ'b'tan gelen rivâyete yer vererek bu gençlerin bir köpeğe rastladıklarını ve onu defalarca kovmalarına rağmen köpeğin onlara tabi olarak "Benden ne istiyorsunuz? Benden korkmayın. Allah'ın sevdiklerini severim. Bu nedenle siz uyuyunuz, ben sizi korurum." dediğini bildirmektedir. Bu köpeğin köpek cinsinden olduğu ya da aslan olabileceği; isminin de Kitmir ya da Rayyân olduğu rivâyetlerine yer vermektedir. İbn Abbas da bu gençlerin Dekyanus'tan gece kaçtıklarını, sayılarının yedi olduğunu ve beraberlerinde köpeğin bulunduğunu haber vermektedir. Ashâb-ı kehf'in sağa ve sola döndürülmelerinin süresi olarak da Ebû Hureyre'den gelen rivâyete göre yılda iki defa olduğunu, Mücâhid'den gelen bilgiye göre doksan yıl sağ yanları üzerine doksan yıl sol yanları üzerine uyduklarını nakletmekte ve aşure günü yılda bir defa diğer yanlarına çevrildiklerini belirtmektedir.⁷³

Uyandırıldıklarında yiyeceklerden temiz olanı almak üzere şehre gönderilmeleri meselesini izah ederken gasp ve haram olan her sebepten uzak olanın ya da en temiz, en lezzetli veya en ucuz yiyeceğin kastedildiğini ifade etmekle iktifa etmekte ve diğer İsrâîlî bilgilerde geçen yiyeceğin ne olduğu ile ilgili bir ayrıntıya girmemektedir.

Şîrbînî'nin ashâb-ı kehf hakkındaki naklettiği İsrâîlî haberler sıhhatli kabul edilmemektedir. Rivâyet, *el-Meğâzî*'nin sahibi olan İbn İshâk'a (öl. 151/768) aittir. Onu Nesâî (öl. 303/925) ve diğerleri güvenilir bulmamaktadır. Dârekutnî (öl. 385/995) "Ona ihtiyaç yoktur." derken Ebû Dâvûd Süleyman b. Necâh (öl. 496/1103) da onu mutezilî-kaderî olarak vasıflandırmaktadır. Süleyman b. Tarhân'a (öl. 143/761) göre yalancı, Mâlik b. Enes (öl. 179/795) için de Deccâldir. Şüphe yok ki cerh ve ta'dîl açısından olan bu görüşler, İbn İshâk'ın rivâyet ettiği bu haberde sikalığı ortadan kaldırmaktadır. Aynı şekilde kehf ehli hakkında müfessirlerin zikrettiği haberlerin ihtilafı olması da haberlerin sıhhatine itibar etmemeyi gerektirmektedir.⁷⁴ Müfessir, rivâyetin sened tahkikini yapmasa da Râzî'nin görüşüne⁷⁵ yer vererek ashâb-ı kehf'in sağa ve sola döndürülmelerinin süresiyle ilgili olarak verilen bilgilere akılla ve Kur'ân lafzıyla ulaşamayacağını ve bu konuda sahih hadisin bulunmadığına dikkat çekmektedir.⁷⁶

Taberî, ashâb-ı kehf isimleri, sayıları, köpeğin cinsi, mağarada kalma süreleri ve kıssanın içeriği hakkında pek çok rivâyeti zikretmektedir.⁷⁷ İbn Kesîr, mağaranın ve köpeğin ismi gibi bazı ayrıntıları ihtiva eden rivâyetlere yer vermektedir. Bu haberleri tenkit etmemesini dikkate aldığımızda bunları nakletmekte sakınca bulmadığını ifade edebiliriz. Ancak kehf ehlinin mağarada ne kadar süre kaldıklarıyla ilgili haberleri naklederken Allah'tan

⁷³ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/390-396.

⁷⁴ Vefâ Mahmud Sa'dâvî, *el-Allâme el-Haţîb eş-Şîrbînî ve menhecühû fi tefsiri's-Sirâci'l-münîr* (Kahire: Câmî'atü'l-Ezher, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 103.

⁷⁵ bk. Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 21/102.

⁷⁶ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/395-397.

⁷⁷ Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, 15/161-176.

başkasının bu bilgiye sahip olmadığını ve halef ve selef âlimlerinden çoğunun da bu kanaatte olduğunu bildirmektedir.⁷⁸

Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihr) caiz görüp de) sakın küfre girme." demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihr) öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. And olsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi!"⁷⁹

Şirbînî, âyette geçen Hârût ve Mârût ile ilgili olarak Beydâvî'den (öl. 685/1286) nakilde bulunmaktadır. Bu bilgiye göre⁸⁰ siyer kitaplarında Hârût ve Mârût'un insan suretine bürünerek kendilerine şehvet verildiği ve Zühre adında bir kadına takıldıkları, onun da onları günaha ve şirke sürüklediği, sonra da kadının onlardan öğrendiği şeyle göğe yükseldiği gibi haberlerin Yahudilerden İslâm'a giren bir bilgi olduğu ifade edilmektedir.⁸¹ Bu rivâyet, İbn Kesîr'de sahih ve sağlam kabul edilmekle beraber muhteva yönünden doğru görülmemektedir.⁸²

Şirbînî, İsrâilî habere dayanan bu rivâyete hocası Zekeriyâ el-Ensârî'nin (öl. 926/1520) görüşü ile farklı bir açılım kazandırmaktadır. "Şeyhimiz" diyerek nakilde bulunduğu hocasının ortaya koyduğu tefsir vechine göre akıl ve nefs-i mütmainne iki melekle; nefs-i emmâre, kötülükle ve Zühre ile ifade edilmektedir; ikisinin ayrılması ile ölüm yani göğe çıkmak kastedilmektedir.⁸³

Gerek İbn Kesîr gerek Taberî, Zühre ile ilgili rivâyetleri zayıf bulmaktadır. İbn Kesîr, birbirine benzer olan bu rivâyetleri muhteva olarak garip görmekle beraber Musa b. Cübeyr'in dışındaki râvilerin hepsinin Buhârî ve Müslim'in sahih kabul ettiği sika kimseler olduğunu da ifade etmektedir. Bu konuda gerçeğe en yakın olanının da İbn Ömer'in Hz. Peygamber'den değil Kâ'b el-Ahbâr'dan rivâyeti olduğunu belirtmektedir. Bu rivâyete göre Allah, bu iki meleğe şirk koşmamalarını, zina etmemelerini ve içki içmemelerini emrettiği halde onlar bütün bu günahları günün akşamı olmadan işlemişlerdir. İbn Kesîr, Kâ'b'ın da

⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Çur'âni'l-azîm*, 3/100-109.

⁷⁹ el-Bakara 2/102.

⁸⁰ bk. Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'âşî (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997), 1/96-97.

⁸¹ Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/94.

⁸² Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, 8.

⁸³ Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/94.

rivâyeti, İsrâiloğullarının kitaplarından aldığını ve doğrusunu Allah'ın bileceğini vurgulamaktadır.⁸⁴

*(Nâh) gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: "Bizimle alay ediyorsanız, sizin bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz."*⁸⁵

Müfessirimiz, âyette zikredilen geminin niteliği ve iç bölümleri hakkında malumat vermeye ihtiyaç duymaktadır. İbn Abbas'tan verdiği rivâyete göre Nuh'un (a.s.) iki senede tamamladığı geminin uzunluğu üç yüz zirâ idi ve Hint ardıcından yapılmıştı. Üç bölümü vardı. Birinci bölümde vahşiler ve hayvanlar; orta bölümde binek hayvanları; en üst bölümde de o ve ihtiyaç duyulan erzaklar beraber yer alıyordu. Katâde de kapısının geniş olduğunu belirtmiştir. Şîrbînî, geminin uzunluğu ve bölümleri hakkındaki farklı rivâyetlerle de bahsi uzatmakta ve daha sonra Râzî'nin bu tür haberleri bilmenin bir ihtiyaç ve anlamı olmadığı, bunlara dalmanın ise merak yönünü tamamladığı şeklindeki görüşüne⁸⁶ yer vermektedir.⁸⁷ Müfessir, bu görüşü kendi re'yi olarak ifade etmese de onun bu kanaatini ifade etmesi, naklettiği haberi tenkit ettiğine delâlet etmektedir.

Taberî ve İbn Kesîr, geminin yapılmasına ve geminin niteliğine dair farklı rivâyetleri zikretmekte ve tenkitte bulunmamaktadır.⁸⁸

Şîrbînî, garânîk kıssasıyla ilgili olarak da İbn Abbas'ın, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî'nin (öl. 108/726) ve bazı müfessirlerin bu konuda naklettiklerine uzun bir bahisle yer vermektedir. Özetlemek gerekirse Hz. Peygamberin kendisi ve kavminin arasını yaklaştırmak için onların iman etmelerine yönelik hırsı nedeniyle Allah'tan temennide bulunması üzerine Necm sûresi nâzil olmuştur. Rasulullah, sûreyi "Lat, Uzza ve Menat'ı gördünüz değil mi?" âyetine kadar okudu ve o sırada şeytan ona vesvese verdi ve "Onlar yüce garânîklerdir ve şefaatleri umulur." dedi. Müşrikler sevindi. Sûrenin sonunda Peygamber secde edince Müslümanlar ve mescitte bulunan müşriklerin hepsi secde etmişlerdir. Cibril, Allah'ın indirmedişini neden okuduğunu sorduğunda da peygamberin çok hüüzünlendiği, bu âyetin indiği ve Kureyşlilerin "Muhammed ilahlarımız hakkında zikrettiğine pişman oldu ve bunu değiştirdi." dedikleri rivâyet edilmektedir. Şîrbînî, Râzî'nin görüşüne⁸⁹ yer vererek bunun zâhirî müfessirlerin genel rivâyeti olduğunu ve tahkik ehline göre bunun bâtil ve mevzu olduğunu, bâtil olması üzerine de Kur'ân, sünnet ve akılla delil getirdiklerini belirtmekte ve Mecduddîn İbnü'l-Esîr'in (öl. 606/1210) de reddettiğini ifade etmektedir.⁹⁰ Gerek Kur'ân'ın vahiy yönüne gerek Peygamberin ismet sıfatına zarar veren bu kıssa hakkında garânîk olayını zikrettikten sonra kıssaya yönelik tenkitlere delilleriyle yer vererek haberi

⁸⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/343-348; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Çur'âni'l-'azîm*, 1/183-189.

⁸⁵ Hûd 11/38.

⁸⁶ bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 17/232.

⁸⁷ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/63-64.

⁸⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/393-400; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Çur'âni'l-'azîm*, 2/579-580.

⁸⁹ bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 23/51-52.

⁹⁰ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/619-620.

eleştirmiş olmaktadır.

Şeytan, peygamberin okuyuşu esnasında kalplerinde hastalık olanları günaha sürüklemek için vesvese atmıştır. Peygamber ve risâlet makamına uygun olmayan rivâyetler ise diğer peygamberler hakkındaki İsrâîlî haberlerde olduğu gibi tefsir eserlerinde de nakledilmiştir. Nâsıruddîn el-Elbânî (öl. 1999), bu bağlamdaki bütün rivâyetleri bir araya getirerek sened ve metin açısından tahkik etmekte ve bâtil haberler olduğunu ortaya koymaktadır. Şeytanın peygamber lisanında konuşması, Müslümanların şeytanın vesvesesini Rahmân'ın vahyinden olduğuna inanmaları gibi durumları tenkit etmekte ve garânîk kıssasını reddeden âlimlerin görüşlerine yer vermektedir.⁹¹

Bu kıssa gerek nakil gerek akıl ve nazar cihetinden sabit değildir. Muhakkik ve muhadislerin çoğu bu hadiseye karşı çıkmışlardır. Kâdî İyâz (öl. 544/1149) da sıhhat ehlinde hiç kimsenin bu hadisi tahriç etmediğini ve muttasıl bir isnâdla rivâyet eden sika birisinin de olmadığını belirtmektedir.⁹²

Taberî, garânîk kıssası hakkındaki haberleri zikrettikten sonra şeytanın aslı bulunmayan sözleri ilham etmesi ve Allah'ın bunu ortadan kaldırması ile ilgili rivâyetlere yer vermektedir.⁹³ İbn Kesîr de aynı şekilde garânîk kıssasını, şeytanın vesvese vermesi noktasında yorumlamakta ve Allah Teâlâ'nın bu vesveseyi Cibrîl ile kaldırması ve âyetlerini sağlam kılp yalanlardan muhafaza etmesi noktasındaki rivâyetleri nakletmektedir. Garânîkle ilgili haberlerin sıhhatinden hareketle muhtelif görüşler ortaya koyan kelimacılara karşı Kâdî İyâz'ın da “eş-Şifâ” eserinde cevaplar verdiğini belirtmektedir.⁹⁴

Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi. Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, “Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet.” dediler. İçlerinden biri şöyle dedi: “Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken ‘Onu da bana ver’ dedi ve tartışmada beni bastırdı.” Davud dedi ki: “And olsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.” Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden başışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi. Biz de bunu ona başışladık. Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve dönüp geleceği güzel bir yer vardır.⁹⁵

⁹¹ Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, *Naşbü'l-mecânîk li-nesfi kıssati'l-Ġarânîk* (Beirut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1996), 4-80.

⁹² Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-İsrâ'îliyyât ve'l-mevdu'ât fi kütübi't-tefsîr* (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1408/1988), 315.

⁹³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/602-611.

⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/305-307.

⁹⁵ Sâd 38/21-25.

Bu âyetler tartışmalı pek çok görüşü ortaya çıkarmıştır. Şîrbînî, âyetler hakkındaki tefsir vecihlerini, İsrâîlî haberleri ve bu haberlere itirazları Râzî'nin tefsirinden⁹⁶ yaptığı nakillerle izah etmektedir. Râzî, öncelikle bu kıssa hakkında üç durumun söz konusu olabileceğini belirterek âyet üzerindeki yaklaşımlarla sınırları çizmektedir. Birincisi, kıssanın Hz. Davud'un (a.s.) büyük günah işlediğine delâlet etmesidir. İkincisi, küçük günahının olduğuna; üçüncüsü de ne büyük ne de küçük günahı olduğudur. Birinci görüşe göre Hz. Davud (a.s.), Üriya'nın hanımına âşık olup onu öldürterek eşyle evlenmiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ, düşmanları kılığında iki meleği göndererek benzeri bir meseleyi ona sunmuşlar, Hz. Davud da günahını itiraf ederek tevbe etmiştir. Buna benzer farklı rivâyetleri zikrettikten sonra Râzî, haberin bâtil olduğuna dair vecihleri sıralamaktadır. Birincisi, bu kıssanın insanların en fâsik ve en günahkâr olanına nispet edilse bile bu kıssayı nakledenin bundan utanç duyarken günahın Davud'a (a.s.) nispetinin akla uygun düşmemesidir. İkincisi, kıssanın neticesi, Müslüman bir adamın öldürülmesi ve zevcesini arzulamaya varmaktadır ki bu, dinin kabul etmediği bir durumdur. Peygamber "Kim bir kelimenin yarısıyla da olsa bir Müslümanın kanı için gayret gösterirse iki kaşının arasında 'Allah'ın rahmetinden uzak kaldı.' diye yazılı olarak gelir." ve "Müslüman, Müslümanın elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir." buyurmaktadır. Üriya ise bu haberin doğru olması durumunda Davud'dan (a.s.) canı ve eşi konusunda sâlim değildir. Üçüncüsü de Allah Teâlâ Davud'u (a.s.) bu münker sıfatla çelişen sıfatlarla vasıflandırmıştır. Bu konudaki izahları özetlemek gerekirse Allah Teâlâ'nın Hz. Davud (a.s.) için zikrettiği her sıfat, bu kıssanın doğru olmadığını göstermektedir. Muhaddis ve müfessirlerin çoğu bu kıssayı zikretmiş olsa da kat'i delillerle âhâd haber çeliştiğinde kat'i delillere dönmek gerekmektedir. Bazı rivâyetlere göre de Hz. Davud (a.s.) küçük günah işlemiştir. Üriya'nın sözlendiği kadını Hz. Davud da isteyince ailesi onu tercih etmiştir. Bu nedenle onun günahı, Müslüman kardeşinin sözlüsüne talip olmaktır. İkinci rivâyete göre kalbinin ona meyletmesi söz konusudur. Bu da onun gücü altında olmadığı için bununla mükellef değildir. Kocasını öldürdüğü için onunla evlenmiştir. Üçüncü görüşe göre ise Davud (a.s.) döneminde, birbirlerinden eşlerini boşamalarını isteme âdeti vardı. Hz. Davud'un gözünün kadına meyletmesi, kocasından boşamasını talep etmesi, onun da bunu reddetmekten çekinmesi ihtimaldir ki bu durumda bu kadın, Hz. Süleyman'ın annesidir. Bu üç vecihten biri doğruysa Hz. Davud'un yaptığı hata, en faziletli olanı terk etmiştir.⁹⁷

Taberî, zikredilen rivâyeti naklettikten sonra Hz. Davud'un tevbe etmesinden bahsetmektedir.⁹⁸ İbn Kesîr ise bu konudaki rivâyetlerin isnâdlarının sahih olmadığına ve müfessirlerin de İsrâiliyattan alınan haberleri zikrettiklerine dikkat çekmektedir.⁹⁹

Şîrbînî, İsrâîlî kıssaları, haberin sahih ve zayıf gibi durumlarını eleştirmeksizin nakletmektedir. Bu nedenle tefsirindeki İsrâîlî haberlerin doğru da yalan olması da muhtemeldir. Ancak peygamberlerin ismeti konusunda ise naklettiği haberlerde zayıf ve bâtil oluşuna

⁹⁶ bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 26/190-197.

⁹⁷ Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 3/493-496.

⁹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/57-64.

⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/41-42.

delâlet eden hususu izah etmektedir.¹⁰⁰

Sonuç

Kur'ân'ı yorumlama noktasında İsrâiliyat, çok erken dönemlerde hareket alanı kazanmıştır. Sahabe, tâbiün ve etbâu't-tabîînin İsrâiliyata olan temayülleri ve her asırda müfessirlerin kabul ya da ret bağlamında bu meseleyle ilgilenmiş olması, İsrâiliyatın, İslâm çemberinin dışında tutulmasını güç kılmış ve İsrâilî haberler pek çok tefsire girmeyi başarmıştır. Özellikle bazı müfessirlerin İsrâiliyatı tefsirlerinde metot olarak ihtiyaç noktasında değerlendirmeleri, Tefsir ilminin İsrâiliyatla bağımlı artmaktadır.

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki daha önce zikrettiğimiz üzere İsrâiliyat, kaynak ve bilgi olarak bir kültürdür. Onun bu noktadaki değeri de İsrâilî haberlerin, tefsir eserlerinde yer almasıyla somutlaşmaktadır. Nitekim Şirbînî'nin de pek çok İsrâilî rivâyetleri tenkitsiz olarak zikretmesi, müfessirin İsrâiliyatı bilgi ve kaynak olarak kabul ettiğini göstermektedir. Bizim itiraz noktamız, bu tür haberlerin bilgi ve kaynak olarak görülmesi değil, İsrâiliyatın tefsir ilmine katkılarının ne ölçüde olduğudur. Ayrıca Şirbînî'nin, âyetlerin tefsirinde fıkıh ve kelâm gibi konularda izaha ağırlık vermemekteyken İsrâiliyata çok fazla ağırlık vermesidir.

Tevrat ehlerinden olanların Müslüman olması, çoğunluğu ümmî ve bedevî olan Arap toplumu için meraklarını giderecekleri bir çıkış noktasıydı. Bu bağlamda onların iman etmiş olmaları, Müslümanlara güven verdiği için nakilleri de bu güven duygusuna paralel ilerlemekteydi. Ancak onların bu rivâyetlerinin önceki dinî anlayışlarının bir neticesi olduğu dikkate alınmalıdır. İsrâilî haberler, Kur'ân'ın gerekli görmediği ve maksadının dışında tuttuğu bir boşluğun tamamlanması olarak karşımıza çıkmakta ve birçok problemi de beraberinde getirmektedir. İsrâilî haberlerin sıhhat açısından değerlendirilip değerlendirilmediği önemlidir. Nitekim İsrâiliyatın hadise dayanması durumunda sened ve metin noktasında sahih ya da zayıf olmasının belirlenip belirlenmediği mühimdir. Ayrıca tahrif edilmiş olan bir kitabın ve kültürün naklettiklerinin Kur'ân'ın ifadeleriyle çelişip çelişmediğinin belirlenmesi bu tür haberlerin İslâm'a uygun olup olmadığını ortaya çıkarmaktadır. İsrâiliyat konusunda önemli olan başka bir mesele de bu yöndeki rivâyetlerin tefsir ilmi için bir yöntem ve ihtiyaç olup olmadığı tartışmasıdır. İsrâilî haberlere yaklaşımımızda hassasiyet noktalarımızdan biri de genel olarak sayı, nitelik, mekân gibi unsurlar üzerinde yoğunlaşan bu tür bilgilerin İslâm düşüncesi için bir kazanım değil; amacın önünde duran setler olmaları noktasında yıkım özelliği taşımalarıdır. Başka bir ifadeyle Müslüman algısında dikkat dağınıklığı oluşturmalarıdır.

Şirbînî, İsrâiliyata dair haberlere yer verirken bu tür bilgilerin İsrâilî haberler olduklarına dair bir izah yapmadan nakilde bulunmaktadır. Garânik kıssasını tenkit etmesi gibi peygamberlerin ismet sıfatına zarar veren haberler istisna olmak üzere bu haberleri eleştirmemektedir. Dikkatimizi çeken önemli bir husus ise bazen âyeti izah ederken İsrâilî olan bir haberi diğer tefsir vecihleri arasında zikretmesidir. Bu da İsrâilî haberleri âyet için bir

¹⁰⁰ Ebû Şehbe, *el-İsrâ'iliyyât*, 142; Sa'îdâvî, *el-'Allâme el-Ḥaṭîb eş-Şirbînî ve menhecühû fi tefsîri's-Sirâci'l-münîr*, 97.

beyân olarak kabul ettiğini göstermektedir. Nitekim kelimenin izahı, muhatabın bilinmesi ve müteşâbihin açıklanması gibi meselelerde İsrâilî bilgilere başvurarak İsrâiliyatı bir metot olarak da kullanmıştır.

İsrâiloğullarından rivâyette bulunmak için bir sakınca bulunmadığını iddia eden rivâyetleri ve görüşleri bel kemiği olarak gördüğümüzde Şîrbînî'nin İsrâiliyat haberlerine yer vermesi bir tercih olarak değerlendirilebilir. Ancak tefsirindeki İsrâilî haberleri genel olarak incelediğimizde bu bağlamdaki nakilleri tefsir beyânında önemli bir açılım getirmedeği görülmektedir. Bu nedenle İsrâiliyata fazla ehemmiyet vermesi ve naklettiği İsrâilî haberlere karşı istisnalar dışında genel olarak itiraz vecihlerini ortaya koymaması tenkit noktalarımızı oluşturmaktadır. Naklettiği haberlerde Kur'ân'a hizmet etmeyen nitelik, nicelik ve mekân özellikleri gibi pek çok ayrıntıları tefsirine konu edinmesi, Kur'ân'ın dünya görüşü açısından değerlendirildiğinde bir anlam boyutu kazanmamaktadır. Her ne kadar tefsirinde Râzî'nin, İsrâiliyat kaynaklı gereksiz ayrıntıları zikretmenin anlamsızlığına dair görüşünü nakletse de *es-Sîrâcü'l-münîr*, kendisini bu tür ayrıntılarda kalmaktan kurtarmamaktadır. Şîrbînî, özellikle kıssaları İsrâiliyatla doyurma telaşında kalmıştır. Bu da İsrâiliyatı, Kur'ân'ın maksadının karşısına bir kültür yığını olarak dikmektedir.

es-Sîrâcü'l-münîr'in yazılış gerekçesi, Kur'ân âyetlerini mümkün olduğu kadar ayrıntılardan uzak tutmak olduğu hâlde tefsirinin, kapılarını İsrâiliyata açmış olması bunun sebebini sorgulamamızı da kaçınılmaz kılmaktadır. Bu noktadaki değerlendirmelerimizin ayaklarını yere sağlam basabilmesi için de Şîrbînî'yi ve tefsirini bütün olarak görmek ve neticeleri doğru okumak gerekir. Şîrbînî, bir müfessir olarak hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız bir müfessir olsa da edindiğimiz bilgiler doğrultusunda ilim ve zühd yönü üzerinde derinleşmiş ve yazdığı eserlerle de ilim yönünü kalemiyle ispatlamış bir âlimdir. Yaşadığı dönem birçok problemin ortasında kalmış olmasına rağmen tefsiri, bu sorunlardan etkilenmiş görünmemektedir. Özellikle fıkıh yönüyle Şâfiî ilminin temel müracaat isimlerinden birisi olmasına rağmen *es-Sîrâcü'l-münîr* ne fıkıh ne de diğer alanlardaki eserlerinin görüşlerini çok fazla sahiplenmemiştir. Yani Şîrbînî, eserlerini yazdıkları alanda konuşuran bir müellif olup tefsirini de gerek döneminin gerek eserlerinin etkisinde bırakmadan herkesin anlayabileceği şekilde tartışmalardan uzak daha çok anlam üzerinde ağırlık kazanan bir eserdir. Çalışmamızda *es-Sîrâcü'l-münîr*'de İsrâiliyat yönünü konu edinmemizin gerekçesini de bu nokta oluşturmaktadır. Çünkü ayrıntılara mümkün olduğu kadar sırtını dönen Şîrbînî, tefsirinde İsrâiliyata fazlaca yer vermek suretiyle ayrıntıları barizleştirme yoluna gitmiştir.

Kanaatimizce Şîrbînî'nin tefsirinde İsrâilî haberlerden sık sık nakilde bulunması iki sebebe dayalı olarak değerlendirilebilir. Birincisi, müfessir, *es-Sîrâcü'l-münîr*'de âyetlerin anlam yönünü daha önde tutmayı hedeflemiş ve gerek fıkhi gerek kelâmî tartışmalara dokunmamıştır. Tefsir ilmi her ne kadar tüm ilimlerle mündemiç olsa da Fıkıh, Kelâm ve Arap Dili ve Edebiyatı üzerine eserler yazdığı için bu görüşlerini tefsirinde tekrar etmemek istediği ve üzerine müstakil bir çalışma yapmadığı İsrâiliyat haberlerini tefsirinde nakletmeyi uygun bulduğu düşünülebilir. Çünkü tefsirini ayrıntılardan uzak tutarak herkesin anlayabileceği bir eser olarak ortaya koyma amacı da göz önüne alınırsa, İsrâiliyat aracılığıyla özellikle kıssalar üzerine dikkat çekmek istemiş olması da muhtemeldir. İkincisi, Şîrbînî, tefsiri-

rinde sûrelerin faziletine dair zayıf olan hadisleri Zemahşerî ve Beydâvî'ye tabi olarak zikretmekte ve bunların zayıf olduğunu bazı sûrelerin sonunda ifade etmekle yetinmektedir. Zayıf olduğunu bilmesine rağmen bu hadislere tefsirinde yer vermekte sakınca görmemektedir. Buradaki ilmî yaklaşımını dikkate alırsak bazı İsrâilî haberleri tenkit etmesine ve hatta daha önce belirttiğimiz üzere bu haberlerin gereksizliğine dair görüşleri belirtmesine rağmen İsrâilî bilgileri tefsirinde nakletmesinde onun ilmî tutumundaki esnekliğin rol oynadığı görüşüne varabiliriz.

Netice itibarıyla *es-Sirâcü'l-münîr*'de İsrâiliyatın çok fazla yer alması, altyapısında hangi nedeni barındırırsa barındırsın tenkit ettiğimiz hususları değiştirmemektedir. Kur'ân'ın anlamını daha çok harekete geçirmek isterken naklettiği İsrâilî haberler, eserine zenginlik değil bir eksiklik getirmektedir.

Kaynakça

- Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrâiliyyât*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.
- Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-muşannifin*. 2 Cilt. Beyrut: Menşurâtu Mektebetü'l-Müsennâ, 1951-1955.
- Begavî, Ferrâ'. *Tefsîru'l-Begavî Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemîr vd. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Taybe, 1409/1989.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'âşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997.
- Bırışık, Abdulhamit. "İsrâiliyat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/199-202. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Kitâbu't-Târîhi'l-kebîr*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Döner, Ertuğrul. *Tefsirde İsrâiliyyâtın Kaynak ve Bilgi Değeri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *el-İsrâ'iliyyât ve'l-mevdu'ât fi kütübî't-tefsîr*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1408/1988.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Naşbü'l-mecânîk li-nesfi kışşati'l-Garâniik*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Basım, 1996.
- Gazzî, Necmüddîn Muhammed b. Muhammed. *Kevâkibü's-sâ'ire bî a'yâni'l-mi'eti'l-âşira*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ' İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. 4 Cilt. Lübnan: Müessestü'r-Reyyân, 1247/1831.
- İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Felâh Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî. *Şezerâtü'z-zeheb fi aḥbâri men zeheb*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1414/1993.
- Kaya, Mesut. *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-mü'ellifin terâcimü müşannifî'l-kütübî'l-Arabiyye*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2. Basım. 2012.
- Na'nâ'a, Remzi. *el-İsrâ'iliyyât ve eşerüha fi kütübî't-tefsîr*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1970.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtiḥu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Sa'dâvî, Vefâ Mahmud. *el-Allâme el-Ḥaṭîb eş-Şîrbînî ve menhecühû fi tefsîri's-Sirâci'l-münîr*. Kahire: Câmî'atü'l-Ezher, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Serkis, Yusuf İlyân. *Mu'cemu'l-matbû'âti'l-Arabiyye ve'l-mu'arrebbe*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1347/1928.

- Şa‘rânî, Ebü'l-Mevâhib Abdulvehhâb b. Ahmed. *et-Tabakâtü's-şuğrâ*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1426/2005.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-i‘âneti ‘alâ ma‘rifeti ba‘dî me‘ânî kelâmi rabbine'l-hâkîmi'l-habîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Nûru's-seciyye fi halli elfâzi'l-Âcurrûmiyye*. Beyrut - Lübnan: Dâru'l-Minhâc, 1429/2008.
- Taberî, Ebu Ca‘fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi‘u'l-beyân ‘an te‘vîli'l-âyi'l-Ḳur‘ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Tekin, Mahmut. *Kâfiyecî'nin Şerhu'l-İ‘râb ‘an Kavâ‘idi'l-İ‘râb Adlı Eseri Dil ve Üslup Açısından İnceleme*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022.
- Yıldız, Mustafa. *Tefsirde İsrâiliyat ve Kitab-ı Mukaddes'e Yaklaşımlar -Tâhir b. Âşûr Örneği-*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1397/1976.

İsrâ'iliyyât in al-Khatîb al-Shirbînî's Tafsîr *al-Sirâj al-munîr*

Extended Summary

İsrâ'iliyyât has taken its place in the culture of narration from a very early period. The mention of the Ahl al-Kitâb in the Qur'ân and the conversion of the Ahl al-Kitâb to Islam played an active role in the affiliation of İsrâ'iliyyât with the Islamic religion. In the science of tafsîr, İsrâ'îlî reports have been a source of reference for mufasssirs in many subjects, especially in parables.

The historical process of İsrâ'iliyyât in terms of its terminology and content, the criticisms on acceptance and rejection of the narrations received this way, whether there is a need for transmissions from the Bible and the methodological problems that arise with it, have brought many studies into existence. Our research does not aim to discuss the problems such as the meaning framework of İsrâ'iliyyât, its formation process and the reasons for its acceptance and/or rejection, but to determine the place of İsrâ'iliyyât in al-Khatîb al-Shirbînî's tafsîr "*al-Sirâj al-munîr*".

There is not much information about the date of birth, family and life of al-Shirbînî, who died in 977/1570. The fact that the information in the works of tabaqat is also brief and repetitive makes it inevitable for us to look at the mufasssîr's life from a distance. Al-Shirbînî is a mufasssîr who wrote works in many fields such as tafsîr, fiqh, Arabic language and literature, and kalam. However, he limited his explanations on these sciences in his tafsîr and left his views in these fields to his separate works.

The mufasssîr grew up in a period of difficult political, social and economic circumstances. al-Shirbînî's tafsîr does not include traces and explanations of the difficulties of his time either. Because, as he states in the introduction of his tafsîr, the reason for writing the work is to explain the hidden meanings, to cite the evidence and justifications without being wordy, and to emphasize the preferable ones among the opinions of the scholars. Although his intention was to keep his tafsîr free from details, it is noteworthy that he included many İsrâ'îlî reports in his work and did not subject them to criticism as long as they did not contradict the authority of prophethood. In our opinion, al-Shirbînî's frequent references to İsrâ'îlî reports in his tafsîr can be attributed to two reasons. First, in *al-Sirâj al-munîr*, the mufasssîr aimed to prioritize the meaning of the verses and did not touch upon either jurisprudential or theological debates. It can be thought that he did not want to repeat these views in his tafsîr and that he found it appropriate to convey the reports of İsrâ'iliyyât, on which he did not have a separate study, in his work. Considering the mufasssîr's desire to write a tafsîr that everyone could understand, it is also possible that he wanted to draw attention to the parables through İsrâ'iliyyat. Second, following al-Zamakhsharî and al-Baydâwî, al-Shirbînî mentions weak hadiths about the virtue of suras in his tafsîr and only states that they are weak at the end of some sūras. Although he knows that these hadiths are weak, he sees no harm in including them in his tafsîr. If we consider his scholarly approach here, we can conclude that the flexibility in his approach plays a role in the fact that he conveys İsrâ'îlî information in his tafsîr, even though he criticizes some İsrâ'îlî reports and even expresses his views on the unnecessary of these reports.

In our literature review, we formed the basis of our study by accessing classical and modern sources written on Isrāʿīliyyāt as much as possible. Although there are many works and articles on the topic, we can evaluate all sources by dividing them into two groups. The first is those who accept Isrāʿīliyyāt on the basis of its value as a source and learning. Those who hold this view generally classify Israʿīli reports into those that are in accordance with Islam, those that are not in accordance with Islam, and those that cannot be confirmed or refuted. The second are those who criticize Isrāʿīliyyāt in every aspect and consider such reports as the transfer of details that the Qurʾān does not deem necessary into the Islamic religion.

In our study, Isrāʿīliyyāt in al-Shirbīnī's tafsīr is explained with examples in three categories as its sources, his use of Isrāʿīliyyāt as a method, and his stand towards Isrāʿīliyyāt. In these exemplifications, al-Tabarī's "*Jāmiʿ al-bayān*" and Ibn Kathīr's "*Tafsīr al-Qurʾān al-ʿAzīm*" are cited for comparison and the qualitative aspect of the research is taken into consideration.

Since al-Shirbīnī generally did not mention any names in the Isrāʿīlī reports he narrated, the sources of the reports that he used as sources remained partially unknown too. However, it is possible to mention the sources that guided him in the light of the information he provided from time to time. In als al-Shirbīnī's tafsīr, Isrāʿīliyyāt may be based on hadīth and Torah, but it is generally based on the narrators he mentions and the tafsir sources he cites. It can be seen that the mufassir used Isrāʿīlī reports as a method in many ways such as the explanation of matters of faith and practice, explanation of parables or wording, the identification of the addressee, and the interpretation of the mutashabih. Al-Shirbīnī did not consider it necessary to classify Isrāʿīlī reports as whether they should be accepted or rejected. We can summarize his stand towards Isrāʿīliyyāt as not making any analysis of the scripts and texts and not criticizing Isrāʿīlī reports except for the issue of prophets' ismah.

The excessive use of Isrāʿīliyyāt in the mufassir's tafsīr, which he states that he wrote to refrain from many details, is not in accordance with his intention. However, our criticism regarding al-Shirbīnī's inclusion of Isrāʿīlī reports in his tafsīr is not whether or not they are in accordance with the purpose he wrote his work. Isrāʿīlī reports appear as the completion of a gap that the Qurʾān does not deem necessary to fill and excludes from its purpose, and this brings along many problems. Al-Shirbīnī includes the Isrāʿīlī reports that are in the tafsirs of many mufassirs. However, in the transmission of the Isrāʿīlī reports, it is important to determine whether the Isrāʿīliyyāt is authentic or weak in terms of the script and text. It is clear that al-Shirbīnī was not sensitive to this issue in his tafsir. Considering he includes in his tafsīr many details such as quality, quantity, and spatial features, which do not serve the Qurʾān, does not gain meaning when evaluated in terms of the worldview of the Qurʾān. In his tafsir, the mufassir refers to al-Rāzī's opinion that it is pointless to cite Isrāʿīlī reports of unnecessary details. In particular, al-Shirbīnī was in a hurry to saturate the parables with Isrāʿīliyyāt. This makes Isrāʿīliyyāt a cultural collection against Qurʾān's purpose.

Isrāʿīliyyāt is a culture as a source and learning. Its value in this respect is concretized by its inclusion in the works of tafsīr. As a matter of fact, al-Shirbīnī's uncritical mentioning

of many Isrâ'îlî reports shows that the mufassir accepted Isrâ'îliyyât as a source and learning. Our opinion is that this kind of information, which generally focuses on elements such as quantity, quality, and location, is not a gain for Islam; rather it is a destruction in the sense that they are barriers that stand in front of the goal. In other words, they create distraction in Muslim perception.

Keywords: Tafsîr, Qur'ân, Isrâ'îliyyât, Al-Shirbînî, *Al-Sirâj al-munîr*.